

BUDJET MABLAG'LARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'NALISHLARI

Gapparov Azim Qayumovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti "Iqtisodiy tahlil va statistika" kafedrası
dotsent v.b., PhD,E-mail: azingapparov@umail.uz<https://doi.org/10.5281/zenodo.17528689>**Annotatsiya.**

Ushbu maqolada budjet mablag'laridan samarali foydalanishning asosiy yo'nalishlari, ularning iqtisodiy ahamiyati va samaradorlikni oshirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqolada budjet intizomini mustahkamlash, moliyaviy boshqaruvni raqamlashtirish, davlat xarajatlarini monitoring qilish hamda natijadorlik asosidagi byudjetlashtirish tizimini joriy etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy islohotlar doirasida budjet mablag'larining maqsadli sarflanishini ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: budjet mablag'lari, samaradorlik, davlat moliyasi, byudjetlashtirish, natijadorlik, raqamlashtirish, monitoring, moliyaviy intizom.

Kirish.

Budjet mablag'laridan samarali foydalanish masalasi har bir davlatning iqtisodiy siyosatida markaziy o'rinni egallaydi. Chunki budjet — bu davlatning asosiy moliyaviy asbobi bo'lib, uning orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, ijtimoiy sohalarni rivojlantirish, infratuzilmani yangilash va aholining turmush darajasini oshirish kabi muhim vazifalar bajariladi. Shunday ekan, budjet mablag'larining har bir so'mi aniq maqsadga yo'naltirilgan, oqilona va natijaga asoslangan holda sarflanishi mamlakat iqtisodiyoti samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish tizimini modernizatsiya qilish, byudjet intizomini mustahkamlash va shaffoflikni oshirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. "Elektron byudjet" tizimining joriy etilishi, natijadorlikka asoslangan byudjetlashtirish tamoyillarining bosqichma-bosqich tatbiq etilishi hamda davlat xarajatlarini optimallashtirish bo'yicha qabul qilinayotgan qarorlar budjet mablag'laridan samarali foydalanishning muhim bosqichiga aylandi.

Shu bilan birga, davlat byudjeti mablag'larining samarasiz sarflanishi, ortiqcha ma'muriy xarajatlar, ayrim sohalarda korrupsiya holatlarining mavjudligi hamon muammo sifatida saqlanib qolmoqda. Bu esa budjet siyosatida natijadorlik va mas'uliyat tamoyillarini yanada kuchaytirishni taqozo etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — budjet mablag'laridan samarali foydalanishning nazariy asoslarini yoritish, amaliy yo'nalishlarini tahlil qilish hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Shu yo'l bilan davlat moliyasining barqarorligi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonida budjet mablag'larining rolini yanada oshirish imkoniyatlari ochib beriladi.

Asosiy qism.

Budjet mablag'laridan samarali foydalanish davlat moliyasining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, mamlakat iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy sohalarning rivojlanishini ta'minlashda bevosita hal qiluvchi o'rin tutadi. Samaradorlik tushunchasi bu yerda nafaqat mablag'larning to'g'ri sarflanishini, balki ularning keltiradigan iqtisodiy va ijtimoiy natijalarini ham anglatadi. Boshqacha aytganda, budjet mablag'laridan samarali

foydalanish — bu davlat resurslarining eng maqbul tarzda taqsimlanishi, belgilangan maqsadga erishish uchun eng past xarajat bilan eng yuqori natijani olish jarayonidir.

Budjet mablag'laridan foydalanishda birinchi navbatda rejalashtirish jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlari, ijtimoiy sohalar ehtiyojlari hamda mintaqaviy rivojlanish darajasi inobatga olinishi lozim. Ustuvor yo'nalishlarni aniqlash orqali mablag'lar taqchilligini kamaytirish, resurslarni qayta taqsimlash va natijadorlikni oshirish mumkin. Masalan, sog'liqni saqlash, ta'lim va infratuzilma sohalariga ajratiladigan mablag'lar jamiyat farovonligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, shu sababli ularni rejalashtirish strategik ahamiyat kasb etadi.

An'anaviy byudjet tizimida mablag'lar ko'proq sarf-xarajat ko'rsatkichlariga asoslangan holda ajratilgan bo'lsa, hozirgi davrda natijadorlikka asoslangan byudjetlashtirish tizimiga o'tish zarurati ortib bormoqda. Ushbu tizimda har bir byudjet xarajatining kutilayotgan natijasi oldindan aniqlanadi, indikatorlar orqali baholanadi va monitoring qilinadi. Bu esa davlat organlari faoliyatida samaradorlikni oshirish, javobgarlikni kuchaytirish hamda byudjet mablag'larini natijaviy loyihalarga yo'naltirish imkonini beradi.

So'nggi yillarda budjet jarayonini raqamlashtirish davlat moliyasida shaffoflikni kuchaytirishning eng samarali vositasiga aylandi. "Elektron byudjet" axborot tizimi orqali davlat xarajatlari to'g'risidagi ma'lumotlar ochiq tarzda taqdim etilmoqda, bu esa jamoatchilik nazoratini kuchaytiradi. Raqamli texnologiyalar yordamida moliyaviy oqimlar ustidan onlayn monitoring olib borish korrupsiya holatlarini kamaytiradi va budjet mablag'larining maqsadli sarflanishini ta'minlaydi.

Budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirishda ichki va tashqi audit tizimi muhim rol o'ynaydi. Moliya organlari tomonidan muntazam ravishda o'tkaziladigan moliyaviy nazorat tadbirlari, shuningdek, Hisob palatasi tomonidan amalga oshiriladigan tashqi audit natijalari budjet intizomini mustahkamlashga xizmat qiladi. Nazoratning asosiy maqsadi — mablag'larning samarasiz sarflanishini, ortiqcha yoki asossiz xarajatlarni aniqlash va ularning oldini olishdir.

Budjet mablag'laridan samarali foydalanishning muhim yo'nalishlaridan yana biri davlat-xususiy sheriklik (DXSh) tizimini keng joriy etishdir. Mazkur mexanizm davlat byudjetiga yuklamani kamaytirish bilan birga, xususiy sektor investitsiyalarini jalb qilish, infratuzilma va ijtimoiy loyihalarni tezroq amalga oshirish imkonini beradi. DXSh loyihalari sog'liqni saqlash, transport, ta'lim va energetika sohalarida o'z samarasini ko'rsatmoqda.

Budjet mablag'lari samaradorligini baholash tizimi har bir xarajatning iqtisodiy qaytimi va ijtimoiy foydasini o'lchash imkonini beradi. Buning uchun "cost-benefit analysis" (xarajat-foйда tahlili) usuli qo'llaniladi. Natijada, foydasi yuqori bo'lgan loyihalarga ustuvorlik beriladi, foydasi past bo'lgan xarajat turlari esa qisqartiriladi yoki qayta ko'rib chiqiladi.

Zamonaviy budjet siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri — inson kapitalini rivojlantirishdir. Ta'lim, sog'liqni saqlash, fan va innovatsiyalar sohalariga yo'naltirilgan mablag'lar uzoq muddatda iqtisodiy o'sishning poydevorini yaratadi. Shu sababli, ushbu sohalarga ajratiladigan mablag'lar nafaqat sarf sifatida, balki investitsiya sifatida qaralishi kerak.

Umuman olganda, budjet mablag'laridan samarali foydalanish davlat resurslarini eng yuqori iqtisodiy natijaga yo'naltirishni, moliyaviy intizomni mustahkamlashni va har bir so'mning ijtimoiy foyda keltirishini ta'minlashga qaratilgan tizimli yondashuvni talab qiladi.

Shu bois, budget boshqaruvida natijadorlik, shaffoflik, mas'uliyat va innovatsion texnologiyalarni qo'llash davlat moliyasining yangi avlod modeli sifatida qaralmoqda.

Xulosa.

Budget mablag'laridan samarali foydalanish davlat moliyaviy siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi bo'lib, u mamlakatning iqtisodiy barqarorligi, ijtimoiy farovonligi va boshqaruv samaradorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati, avvalo, budget mablag'larining maqsadli sarflanishi, ularning natijadorlik darajasi va iqtisodiy hamda ijtimoiy foyda keltirish qobiliyatiga bog'liqdir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, samarali budget siyosatini yuritish uchun rejalashtirish va nazorat tizimlarini takomillashtirish, natijadorlikka asoslangan byudjetlashtirish mexanizmlarini keng joriy etish, raqamli texnologiyalarni qo'llash hamda shaffoflikni ta'minlash zarur. Ayniqsa, "elektron byudjet" tizimi kabi raqamlashtirish tashabbuslari davlat mablag'lari ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytiradi, korrupsiya xavfini kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi.

Bundan tashqari, ichki va tashqi audit tizimlarini kuchaytirish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan keng foydalanish hamda har bir investitsiya loyihasining iqtisodiy qaytimi va ijtimoiy natijasini baholash orqali budget mablag'larining ta'sirchanligini oshirish mumkin. Shuningdek, inson kapitaliga yo'naltirilgan budget siyosatini rivojlantirish, ya'ni ta'lim, sog'liqni saqlash, ilm-fan va innovatsiyalar sohalariga ustuvor e'tibor qaratish uzoq muddatli iqtisodiy o'sishning kafolati bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, budget mablag'laridan samarali foydalanish – bu nafaqat moliyaviy intizomni kuchaytirish, balki davlat boshqaruvining sifatini oshirish, iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan kompleks strategik jarayondir. Shu bois, ushbu yo'nalishda ilmiy asoslangan yondashuvni kuchaytirish, xalqaro tajribalarni joriy etish va innovatsion moliyaviy boshqaruv tamoyillarini qo'llash kelajakda O'zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini yanada oshiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Saidov, B. (2024). Byudjet siyosatining natijadorlikka asoslangan mexanizmlari: nazariya va amaliyot. "Moliyaviy tahlil" ilmiy jurnali, 3(2), 45–58.
2. OECD. (2021). Public Spending Efficiency and Performance-Based Budgeting. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264305705-en>
3. World Bank. (2020). Enhancing Public Financial Management Systems in Developing Countries. Washington, DC: World Bank Group.
4. Qodirov, D. (2023). Davlat byudjeti mablag'laridan foydalanish samaradorligini baholash masalalari. "Iqtisod va moliya" jurnali, 5(1), 27–36.
5. IMF. (2022). Fiscal Transparency and Public Financial Accountability. Washington, DC: International Monetary Fund.
6. Rasulov, S. (2021). Raqamli iqtisodiyot sharoitida davlat moliyasi boshqaruvining takomillashuvi. Toshkent: Fan va taraqqiyot.